

SZOCIÁLIS PERCEPCIÓ ÉS AZ INTERAKCIÓ MEGÉRTÉSE AZ IRODALOMBAN

1987 nyarán a fenti címen harmadszor tartottak konferenciát amerikai és magyar kutatók. A konferenciára ezúttal is az American Council of Learned Societies és az MTA közötti egyezmény keretében került sor. Az első, 1983-ban tartott konferencián az előadások, illetve folyóiratunk számára készített változataik (*Pszichológia* 1984/3.) tudományunk széles spektrumát fogták át.

A második konferencián az elméletek és módszerek változatosságát irodalmi szövegek azonos mintájával szembesítettük. E célra angolul és magyarul egyaránt hozzáférhető huszadik századi elbeszélések reprezentatív készletét választottuk ki. A vizsgálatok részben magukra a szövegekre vonatkoztak, a hősök tulajdonságainak és kapcsolataiknak tartalomelemzése révén, részben befogadásukra a többfajta preferencia-ítélet, olvasói attitűd, olvasási idő és az anticipáció mérése révén. A megközelítések a felszínen eltértek ugyan, de valójában — ahogy a *Pszichológia* 1986/4. és 1987/1. számában közölt tanulmányok mutatják — kiegészítették egymást.

Jelen tematikus számunk a harmadik konferencia folyóiratunk számára átdolgozott előadásait tartalmazza.

Célunk az volt, hogy számot adjunk *a)* a legfrissebb fejlemények alapján az irodalmi (művészi) befogadás alapvető elvi—metodológiai kérdéseiről, *b)* a korábbi konferencián alapul vett amerikai és magyar elbeszélések 1985-ig bővített mintájával megismétléljük, illetve új mérési változók bevonásával kiegészítsük a tartalomelemzési és befogadáspszichológiai vizsgálatokat, *c)* felkutassuk a különböző munkák közötti érintkezési pontokat, megfeleléseket, kölcsönösen érvényes értelmezési lehetőségeket — különös tekintettel a kultúrák közti különbségekre.

Robert Beaugrande a művészi érzékelés elvi problémáival foglalkozott. A kvantumfizika kihívása nyomán elemezte a művészi érzékelés egyszerre determinált és indeterminált voltát, a művészi percepció kontrollfunkcióját.

Colin és Anne Martindale a vizsgált elbeszélések mintáját 1820-tól 1985-ig bővítette ki, ami lehetővé tette az irodalmi tartalom változásának elemzését történelmi perspektívában.

Philip Tetlock az általa kidolgozott paragrafus kiegészítési teszt segítségével határozta meg amerikai kísérleti személyek, valamint amerikai és magyar elbeszélések integratív komplexitásának mértékét, és összevetette az elbeszélések kedvelésével.

Valory Mitchell és Ravenna Helson amerikai és magyar elbeszéléseket abból a szempontból vizsgálta, hogy a self-szerveződés érettsége, az autonómia kölcsönössége, a védekezési mechanizmusok hogyan tükröződnek bennük.

Seymour Rosenberg az általa kidolgozott tartalomelemzési eljárással vizsgálta amerikai és magyar elbeszélések bővített mintájában a személyiségre, illetve érzelmekre utaló kifejezések gyakoriságát.

William Brewer és Keisuke Ohtsuka a Lichtensteinnel közösen kidolgozott érzelmi-szerkezeti elmélet alapján vizsgálta amerikai és magyar elbeszélések bővített mintáját amerikai kísérleti személyekkel, és korábbi eredményeit szembeállította a mostanival.

Halász László egy amerikai és egy magyar elbeszélés (James Baldwin: *Mondd...*, Sánta Ferenc: *Nácik*) és hőseik tulajdonságai szempontjából manipulált változataik befogadását vizsgálta amerikai és magyar kísérleti személyekkel, tekintettel a hősök jellemzésére és a szövegek érzelmi-szerkezeti jegyeire.

Siklai István Esterházy Péter egyik – az ötvenes éveket idéző – rövid elbeszéléseinek befogadásában vizsgálta az elbeszélések koherens feldolgozása és az olvasó háttérismerete közötti viszonyt.

László János Vészi Endre *Fejezetek Angi Vera életéből* című – szintén az ötvenes éveket idéző – elbeszéléseinek befogadáspszichológiai vizsgálatáról számolt be, az olvasó történeti-társadalmi ismeretei és a szöveg értelmezése és értékelése szempontjából.

Michel Grimaud a személy-hely-tárgynevek és az őket helyettesítő leírások kognitív-fejlődési vizsgálatát végezte el.

Pléh Csaba Örkény István egyperces elbeszéléseiben vizsgálta az elnevezés különféle stratégiáit.

Jóllehet az egyes munkák önmagukban is több figyelemre méltó eredményhez vezettek (például a Martindale által kimutatott összefüggés a gazdasági liberalizmus-politikai konzervativizmus és a statikus-konkrét, valamint a politikai liberalizmus-gazdasági hanyatlás és az elvont-lelki világra orientált irodalmi tartalmak gyakori megjelenése között); jóllehet új kérdésfeltevések új vizsgálatoknak nyitottak utat (Siklaci, Tetlock, László), e helyütt döntőbb arra rámutatni, hogy a tanulmányokban közölt vizsgálatok között több szempontból kapcsolat van.

a) azonos amerikai és magyar elbeszélések teljes vagy részleges mintájának alkalmazása (Martindale, Helson, Brewer, Rosenberg, Tetlock, Grimaud, Halász),

b) azonos pszichológiai elmélet, illetve magyarázóelv alkalmazása a Berlyne-féle arousal teória esetében (Martindale, Tetlock, Brewer),

c) a Brewer–Lichtenstein-féle érzelmi-szerkezeti elmélet szemléletének, illetve vizsgálóapparátúrájának alkalmazása (Brewer, Martindale, László, Halász),

d) hasonló tematikai irányulás (Grimaud–Pléh, László, Siklaci, Brewer–Halász),

e) korábbi vizsgálatok eredményeinek kibővített, illetve módosított anyaggal vagy/és eljárásokkal való ellenőrzése, kiegészítése, átértelmezése (Martindale, Brewer, Rosenberg, Helson, Tetlock, Halász, Grimaud),

f) és nem utolsósorban, amerikai és magyar elbeszélések között egymást kiegészítő és egymás eredményeit megerősítő kultúraközi különbségek kimutatása (Helson, Grimaud, Brewer, Rosenberg, Halász), amelyek szerint az érett self-szerveződés és

egaliter, kooperatív szociális kapcsolat vs. primitív védekezési mechanizmusok és erőszakos, antagonisztikus szociális kapcsolat, tulajdon és helynevek gyakori vs. ritka használata, pozitív vs. negatív személyiségjegyek túlsúlya, izgalom- és élvezetkeltő hatás nagyobb vs. kisebb volta, az igazság (hamisság) vs. agresszivitás (békesség) dimenzió kitüntetett szerepe a hősök felfogásában megosztja az amerikai és magyar elbeszéléseket. Egyszersmind a saját, illetve idegen kultúrához tartozó elbeszélések iránti elfogultság (érzékenység) megosztja az olvasókat, bár nem egyformán (a magyaroknál e tendencia kevésbé kifejezett).

Ezek a különbségek történelmi keretekben értelmezhetők. Ennek során gondosan mérlegelni kell, miként fogjuk fel magát az irodalmat. Azaz, miként vélekedünk arról, hogyan az irodalom a társadalmat tükrözi. A kultúraközi különbségek értelmezésének végső kérdése visszavezet az alapproblémához: az irodalom a társadalom tükré, vagy azt a módot tükrözi, ahogyan az emberek a társadalmukról gondolkodnak.